
• DISKUSIA •

KAROLÍNA ČERNÁ

Metodologickým pohledem kritické teorie globální nespravedlnosti:

Ke knize Marka Hrubce¹

The paper contributes to the discussion of “*From disregard to justice: A critical theory of global society and politics*“, a monograph that summarises many years of research conducted by the philosopher and social scientist Marek Hrubec. The author of the paper contends that the central theme of the book is that of disregard; it attempts to capture the paradigm of recognition in its shift to a global context. Unlike the other contributions to the discussion of Hrubec’s theory, the present paper emphasizes that the pioneering contribution of this theory lies in laying the original methodological foundations of the critical theory and its derivative - development of social and political theory.

Key words: critical theory; methodology; Marek Hrubec

V posledních číslech časopisu *Studia Politica Slovaca* se rozvinula diskuse o monografii shrnující dlouholetý výzkum jedné z nejvýznamnějších českých filosofických a sociálněvědních osobností současnosti, Marka Hrubce.² Publikace je mimořádně svěžím počinem na poli současné filosofie a sociálních věd především díky své aktuálnosti, která kontrastuje s tradiční výukou na českých univerzitách, která pozapomíná na dennodenně prázdný břuch globálních chudých. Autor se z perspektivy kritické teorie společnosti obrací k množství témat na poli politické a sociální teorie současnosti, která se soustřeďují kolem pojmu spravedlnosti, a klade si mimo jiné otázku, zda není současná filosofie a sociální věda falešně slepá k hladu a chudobě, které zmítají velkou částí světové populace (s. 16 – 17). Ústředním motivem knihy je tedy téma zneuznání, respektive snaha zachytit paradigma uznání v přechodu globálnímu kontextu.

Na rozdíl od předcházejících příspěvků do diskuze o Hrubcově teorii bych chtěla uvést, že největší tvůrčí přínos leží ve vytvoření konceptu originální metodologické základny kritické teorie a naznačení jejího rozvinutí v teorii sociálního a politického uznání. Monografie tak na-

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu „*Možnosti budoucího společensko-politického vývoje z genderové perspektivy*“ financovaného pod číslem 5168/2012 Grantovou agenturou UK.

² HRUBEC, Marek, 2011. *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*. Praha : Filosofia, s. 564.

vazuje na výsledky Hrubcova mnohaletého výzkumu (myšlenkový vývoj směřoval od Hegela přes multikulturalismus ke kritické teorii), které byly postupně publikovány v řadě prací a předneseny v různých částech světa. Kosmopolitní charakter knihy je ještě podtržen zařazením vedle anglického resumé také abstraktu v čínštině. Pro položení základů své alternativní kritické teorie vede Hrubec dialog s různorodými pojetími myslitelů a myslitelek posledních desetiletí (i některými významnými osobnostmi genderové teorie), mezi něž patří například Michael Walzer, Axel Honneth, Nancy Fraser, Charles Taylor, Iris Marion Young, Robert Fine, William Robinson, Leslie Sklair či Ulrich Beck. Ostřeji se pak vyrovnává s liberálním přístupem na příkladu politické filosofie Johna Rawlse.

Kniha je uspořádána do pěti oddílů (vždy rozdělených do dvou kapitol), ve kterých se autor postupně věnuje zásadním otázkám svého vlastního založení kritické teorie globální společnosti a politiky. První dva oddíly podrobně rozebírají založení a metodologii kritické teorie, zde autor představuje své vlastní ambiciózní obecné založení kritické teorie. Následují tři oddíly postupně rozebírající kritiku liberalismu, vysvětlení dilemat teorie uznání a nástin alternativní teorie spravedlnosti v podobě interkulturního, extrateritoriálního a globálního uznání. V metodologické části se autor vrací ke kořenům kritické teorie společnosti identifikované jako sociální kritika a rozpracovává tři základní momenty: kritiku, vysvětlení a normativitu, které jsou představeny jako zásadní interpretační linie vedoucí k novému oživení kritické teorie. Uvedená trichotomie neznázorňuje prázdný nástroj, nýbrž se velmi úzce váže k tématu zneuznání. Autorovými slovy: „*Tato trichotomie [...] vyjadřuje argumentační dynamiku bojů o uznání, která postupuje od kritiky negativních momentů společenské reality přes vysvětlení pozitivních fragmentů reality až k rozvinutí těchto fragmentů v normativním pojetí společnosti*“ (s. 16). Ve zkratce tedy: odmítnutí, přijetí a vytvoření (s. 35). Pro autora je však tato trichotomie nedostatečně uchopující, a proto velmi inovativně vypracovává koncept, ve kterém jednotlivé prvky staví do vzájemných vztahů, jejichž propojením vznikne kriticko-teoretický hexagon. Takto rozpracované vztahy uvnitř trichotomie jsou autorem předvedeny v následující tabulce (s. 39):

Tab.: Vzájemné vztahy prvků trichotomie sociální kritiky

kombinace forem výkladu	kritická charakteristika výkladu	vysvětlující charakteristika výkladu	normativní charakteristika výkladu
kritika	X	vysvětlující kritika	normativní kritika
vysvětlení	kritické vysvětlení	x	normativní vysvětlení
normativita	kritická normativita	vysvětlující normativita	x

Přídavná jména zde tedy rozvíjejí ústřední prvek o doplňující akcent. Všechny části hexagonu nejsou v kritické teorii doposud rozpracovány, nejvíce pozornosti zatím bylo věnováno

kritickému vysvětlení a vysvětlující normativitě. Z hlediska výkladu vývoje kritické teorie se autor v práci zabývá zakládajícími dokumenty, ve kterých stopuje probíranou trichotomií. Autor se nevěnuje předchůdným textům (pouze v recepci pozdější filosofie), ale až následnými pěti etapami kritické teorie počínaje přípravnými dvacátými lety 20. století (v roce 1923 byl založen Ústav pro sociální výzkum ve Frankfurtu nad Mohanem). K dějinám kritické teorie nepřistupuje Hrubec popisně, nýbrž kriticky nalézá nedostatky jednotlivých pozic (především z perspektivy nevyváženosti trichotomie) a rozpracovává jejich inspirativní momenty. Zároveň mapuje proměny paradigmat, která pro výstižnost shrňme autorovými slovy: „1) paradigma práce či výroby (Marx), které bylo nejprve v počátcích kritické teorie po určité redefinici a doplnění rozvíjeno (Horkheimer, Marcuse) a poté kritizováno (Horkheimer, Adorno), 2) revitalizace paradigmatu pudové, zejména sexuální přirozenosti (Marcuse), 3) paradigma komunikativního jednání (Habermas), 4) paradigma uznání (Honneth) a 5) koncept globálních interakcí, jenž se začal transformovat do paradigmatu a je v posledním období rozvíjen především autory třetí a čtvrté generace. Autoři uvedení v závorkách přitom nejsou jedinými reprezentanty těchto paradigmat, nicméně je lze považovat za hlavní – nebo jedny z hlavních – autorů, kteří se na ně v kritické teorii zaměřovali“ (s. 140). Co se týče české kritické teorie, zmiňuje Hrubec především Karla Kosíka a netradičně se zabývá jeho přínosem v rámci čtvrtého paradigmatu a nakročením k paradigmatu globalizace.

Velmi zajímavou perspektivu práce s trichotomií přináší odhalení redukcionistických tendencí v dílech stěžejních osobností moderní kritické teorie, jakými jsou například: Michael Walzer, Axel Honneth, Jürgen Habermas a Nancy Fraser. Walzer sociální kritiku zužuje podle Hrubce na interpretaci, Honneth a pozdní Habermas na normativitu (mladšímu Habermasovi je přiznána snaha o vyváženou kombinaci všech tří prvků) a Fraser pak na vysvětlení. Podrobným rozбором důsledků těchto redukcí autor dochází k názoru, že pokud se chce kritická teorie vyvarovat nástrahám autoritářských, relativistických či status quo stvrzujících vychýlení, musí začít u kritiky a projít vyváženě všemi třemi prvky trichotomie (nejlépe pak rozkreslenými do šesti zmíněných odstínů). Jakákoliv redukce je pak deficitní formou kritické teorie a činí ji tak zranitelnou. Tímto způsobem se také autor vymezuje vůči hlavnímu proudu sociálních věd, který podle něj kvazi-pozitivisticky vychází především z popisu izolovaných problematik, a vůči mainstreamové politické a morální filosofii, která zůstává často uzavřena v normativitě bez kontextu. Autor proto navrhuje propojení a úzkou spolupráci překonávající tříštění v podobě sociální filosofie, což souzní i s požadavky obsaženými v programových dokumentech frankfurtské školy.

Po velmi obsažném metodologickém rozboru se Hrubec věnuje rozvedení všech tří momentů trichotomie v paradigmatu uznání. Co se týče kritiky, tak podrobně analyzuje nedostatky liberální teorie na národní i mezinárodní úrovni. Reprezentativním autorem pro kritiku se Hrubcovi stal John Rawls. Na obou úrovních se Hrubec věnuje zejména deficitu demokratickému a sociálnímu. Rawlsově pojetí spravedlnosti jakožto férovosti autor vytýká nepropojenost se sociální realitou, díky čemuž je bráněno rozvinutí dialogu a vzájemného uznání. Spolu s Charlesem Taylorem identifikuje autor tři stěžejní neduhy Rawlsovy, potažmo liberální teorie obecně, pramenící z osudové nevyváženosti taylorovských termínů autonomie a autenticity: nadměrný individualismus, nadvláda instrumentálního rozumu a nebezpečí ztráty svobody plynoucí z prvních dvou. Na národní rovině řečeno autorovými slovy: „Rawlsův politický liberalismus se zdá být jak méně participativní, a tím i méně demokratický, tak také méně sociální, než jak je obvykle prezentován“ (s. 224 – 225). V tomto kontextu liberální mezinárodní pojetí spravedlnosti zase

trpí absencí uznání spolu s nerozpracovanou stránkou přerozdělování a mělo by být nahrazeno spravedlností kosmopolitní neboli globální (s. 255).

Autor se podrobně zabírá také vysvětlením (dilemata lokálního a transnacionálního uznání) a normativitou (interkulturní, extrateritoriální a globální uznání), při čemž předkládá k zamyšlení řadu originálních vhladů a načrtává alternativní možnou budoucnost spravedlnosti založené na vzájemném uznání. Závěrem již jen velmi hutnou knihu doporučím všem, kteří stopují nějakou nit v řádu nerovnosti, a vyzdvihnu, že takto ambiciózní metodologické založení, jaké zde autor představuje, je v českém filosofickém prostředí zcela ojedinělé a lze jej srovnat s významnými zahraničními epistemologickými a sociálněvědními studii.